

ESTETİK TƏRBIYƏ VƏ ŞƏXSİYYƏTİN MƏNƏVİ ZƏNGİNLİYİ

Zülfiyyə Şiriyeva
Xalq Təhsili Muzeyinin direktor müavini

Estetik hissə malik olmadan mənəvi cəhətdən
inkişaf etmək mümkün deyil.

Hegel

Açar sözlər: *estetik tərbiyə, mənəvi zənginlik, estetik şüur, yüksək mədəniyyət, estetik tərbiyənin prinsipləri.*

Ключевые слова: *эстетическое воспитание, высокая духовность, эстетическое сознание, высокая культура, принципы эстетического воспитания.*

Key words: *aesthetic education, spiritual wealth, aesthetic consciousness, high culture, principles of aesthetic education.*

“Estetika gələcəyin etikasıdır”, “Estetik tərbiyə yüksək əxlaqi dəyərlərin rəhnidir”- deyənlər haqlıdır. Elm və təhsilin müxtəlif mərhələlərində estetik tərbiyəyə mənəvi zənginliyin təməl sütunlarından biri kimi baxılmış, bu sahədə qarşıya mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Belə bir mövqe təsadüfi deyildir. Aparılan müşahidələr göstərir ki, mənəvi cəhətdən zəngin və yüksək mədəniyyətə malik şəxsiyyətin formalaşmasında estetik tərbiyənin rolu və təsir imkanları böyükdür.

Estetik tərbiyə dedikdə, incəsənət, təbiət, cəmiyyət və insani münasibətlərdə gözəlliklərin qavranılması, onları düzgün dəyərləndirmək bacarığının, estetik zövq və qabiliyyətlərin inkişafına yönələn təsirlərin məcmusu nəzərdə tutulur. Estetik tərbiyənin başlıca vəzifəsi estetik anlayışları, mühakimələri, idealları, tələbatları, zövqləri, bədii təxəyyülü, gözəlliyi duymaq, qiymətləndirmək və paylaşmaq qabiliyyətlərini, həyata, ictimai fəaliyyətə, təbiətə, incəsənətə, davranışa münasibəti formalaşdırmaq və inkişaf etdirməkdir.

Estetik tərbiyə ahəngdar inkişaf etmiş şəxsiyyət tərbiyəsinin tərkib hissələrindən biridir. Ahəngdar inkişaf etmiş şəxsiyyəti

səciyyələndirən mühüm xüsusiyyətlərdən biri mənəvi zənginlikdir. Mənəvi zənginlik anlayışı bir sıra ünsürlərlə yanaşı emosional qabiliyyəti, estetik keyfiyyətləri də ifadə edir. İnsanın estetik mədəniyyəti onun ümumi mənəvi zənginliyinin bir hissəsi, mənəvi simanın cövhəridir (2, səh. 237).

Estetik tərbiyə nəzəri-metodoloji əsas kimi estetika elminə istinad edir. İnsanların gözəlliyə meyli və zövqü eyni zamanda estetikanın gözəllik haqqında elm adlandırılmasına səbəb olmuşdur. Gözəlliyin əsas əlamətləri isə mütənasiblik, forma və məzmun vəhdəti, ahəngdarlıqla xarakterizə olunur. Gözəlliyin başlıca mənbələrini təbiət, cəmiyyət, ədəbiyyat, incəsənət və insan gözəlliyi təşkil edir. İnsanın gözəlliyi zahir və daxili gözəlliyin vəhdətidir. Bu vəhdətdən yaranan hislər insan qəlbini təmizləyir, saflaşdırır, onu yaxşı əməllərə yönəldir. Gözəl fikrə və qəlbə malik insan pisliyə, bədxahlığa, qəddarlığa yol vermir. Təsadüfi deyildir ki, bu cəhət dünyanın mütərəqqi insanların, yaradıcı ziyalıları da düşündürmüş, bu istiqamətdə dəyərli fikirlər söyləmişlər.

Livan yazıçısı və rəssamı X.Cübran yazırdı: “Gözəllik qəlbimizlə duyduğumuz

sirdir. Qəlbimiz ona tabe olaraq şadlanır və genişlənir, aqlımız isə heyrət və təəccüb içində onu sözlə ifadə edə bilməyərək donub qalır. Bu, görünən hisləri ilə görünənin həqiqəti arasında gizli zərrəciklər axınıdır; bu, insanın zahirini nurlandıran müqəddəs ruhların ziyasıdır: həyat toxumun dərinliyindən gülün rayihə və rənglərinə belə çevrilir” (4, səh. 189).

Estetik tərbiyə şəxsiyyət tərbiyəsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. O, tərbiyənin digər tərkib hissələri ilə bağlıdır. Akademik Məmməd Cəfər Cəfərov problemin bu cəhətdən bəhs edərək yazırdı: “Estetik tərbiyə mahiyyəti etibarilə ümumi tərbiyə işinin başqa formalarından təcrid edilmiş bir sahə deyil, əksinə, ümumi tərbiyə işi ilə sıx əlaqədardır, insan tərbiyəsini tamamlayan bir sahədir. Xüsusilə ailədə, bağçada və məktəbdəki estetik tərbiyə ümumi tərbiyə işinin bünövrəsidir. Ailə və məktəbdəki estetik tərbiyə bünövrədir. Ona görə ki, tərbiyə bir qayda olaraq hissi həyatın tərbiyəsi ilə başlayır. Əqli-intellektual tərbiyə də bu bünövrə üzərində başa çatdırılır” (5, səh. 29).

Əqli tərbiyə prosesində ümumbəşəri dəyərlərin mahiyyəti, təbiət və cəmiyyətdəki hadisələrin qanunauyğunluqları dərk edilir. Zehni qabiliyyətlərin, yaradıcı dialektik təfəkkürün, idrak motivlərinin, psixi proseslərin, nəcib insani keyfiyyətlərin təşəkkülü və formalaşması baş verir, insan zəkasının gücünə inam tərbiyə olunur.

Estetik tərbiyə insan əxlaqına güclü təsir göstərir. Ədəbiyyat və incəsənət insan mənəviyyatını zənginləşdirir, humanizm, xeyirxahlıq, səmimilik, ədalətlik, toleranqlıq, nəciblik, təvazökarlıq, alicənablıq və s. müsbət keyfiyyətlər formalaşdırır. Estetik tərbiyənin mahiyyəti də sadalanan mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərlə sıx əlaqədardır. İslam fəlsəfi fikrinin görkəmli nümayəndəsi Əbu Turxan yazırdı: “Əgər insan dünyanın ahəngini duya bilməsə, təbii gözəllik qarşısında heyrlənməsə, öz daxili mənəvi güc qayna-

ğını da kəşf edə bilməz. Özünüdərk məqamında insan təbiətin və dünyanın gözəlliyini də əxz edir” (4, səh. 186).

Estetik tərbiyə əmək fəaliyyəti ilə də sıx bağlıdır. Əmək, yaradıcı fəaliyyət zövq mənbəyidir. İnsanın xoşbəxtliyi yaradıcı əməklə, zəhmətinin bəhrəsinin sevinci ilə bağlıdır. Düzgün aparılan əmək tərbiyəsi dünyanı qavramağın, təhsilə şüurlu münasibətin, şəxsiyyətin mənəvi və intellektual cəhətdən formalaşmasının, fiziki inkişafının mühüm amilidir. Əmək tərbiyəsi nəticəsində şəxsiyyətin əməksevərlik, ətraf təbiətə sevgi, peşə etikas, yaradıcı qabiliyyəti və digər keyfiyyətləri formalaşır.

Estetik tərbiyə zəminində aparılan bədən tərbiyəsi və idman məşğələləri sağlamlığa, ahəngdar inkişafa müsbət təsir edir. “Sağlam ruh sağlam bədəndə olar” demişlər. İstər zehni, istərsə də əxlaqi, estetik, hüquqi, ekoloji və əmək tərbiyəsi sahəsində müvəffəqiyyət qazanmağın ilkin şərtlərindən biri insanın məhz fiziki inkişafıdır. Əxlaqi saflıq və fiziki kamillik eyni zamanda mənəvi zənginlik deməkdir.

Estetik tərbiyə ekoloji şüurun inkişafına da müsbət təsir göstərir. Təbiətin gözəlliyini və zənginliyini başa düşüb qiymətləndirə bilən, ətraf mühitə qayğıkeş münasibət bəsləyən insan təbii balansın pozulmasına, havanın, suyun, torpağın müxtəlif növ tullantılarla çirklənməsinə qarşı öz imkanları daxilində mübarizə aparmaq bacarığına malik olur. Tərbiyənin tərkib hissələrinin qarşılıqlı əlaqəsi, üzvi vəhdəti estetik məziyyətlər dolğunluğu ilə diqqəti cəlb edir.

Estetik tərbiyənin mühüm bir vasitəsi təbiət gözəllikləridir. Təbiət gözəlliklər mənbəyidir. O, estetik hislərin, müşahidə qabiliyyətinin və təxəyyülün inkişafına zəngin material verir. Təbiət ən yaxşı rəssamdır. Əsrarəngiz tamaşasına hər kəsi heyran edə biləcək təbiətdə - dağların əzəmətində, yarpaqların pıçıltısında, çılğın dalğalarda, günə-

şin şəfəqlərində, çiçəklərin ətrində, küləyin səsinə gözəl bir harmoniya vardır. Təbiət insana gözəlliyi, ülviliyi görmək, hiss etmək, eşitmək, duymaq səadəti bəxş edir. Təbiət həm də tərbiyəçidir. O, insanın aqlını və qəlbini zənginləşdirir, onda yüksək estetik və mənəvi hislər - vətənpərvərlik, xeyirxahlıq, həssaslıq, doğma torpağa məhəbbət, ictimaiyyəti bəxş edir. Təbiət hadisələrinin müşahidəsi və tədqiqi təbiətə, ətraf mühitə, insanlara estetik münasibətin formalaşmasına kömək edir.

Estetik tərbiyə üzrə aparılan məşğələlər prosesində insanda estetik qavrayış, estetik hislərin yaradılması, estetik şüurun formalaşması, estetik zövq və qabiliyyətlərin inkişafı daha çox nəzərə çarpır.

Ətraf aləmin, varlığın insan tərəfindən estetik qavranması və düzgün əks etdirilməsi öz təbiəti etibarilə mürəkkəb prosesdir. Varlığın və incəsənətin bədii-estetik qavranması estetik tərbiyənin mühüm bir mərhələsini təşkil edir. Qavramanın dolğunluğu, tamlığı, parlaqlığı sayəsində insanda müəyyən estetik hislər, varlığa estetik münasibət formalaşır. Incəsənətin müxtəlif növlərində - poeziya və musiqi, teatr və kino sənəti, memarlıq və rəsamlıqda bədii təsvir vasitələrinin köməyi ilə sənətkarın istedadı, yaradıcılıq təxəyyülünün məhsulu dinləyici, tamaşaçı və ya oxucuya çatdırılır. Estetik qavramanın doğurduğu hislər çox müxtəlif çalarlara malikdir: sevinc-kədər, məhəbbət-nifrət, həzz-ikrah, gülüş, həyəcan, qorxu, təşviş və s. Estetik hislər insanda estetik tələbatların əsasında durur: insana sevinc bəxş edən, zövqünü oxşayan, qəlbini rıqqətə gətirən və ruhlandırان gözəllikdən yaranan dərin emosional hisslər, həyəcanlar bədii-estetik dəyərlərlə ünsiyyətə ehtiyac doğurur. Gözəl rəqs, maraqlı aktyor ifası, cazibədar rəsm əsəri, ürəyəyatan musiqi, heykəltaraşlıq nümunəsi yeniyetmə və gənclərin, eləcə də fərqli yaş kateqoriyasından olan insanların estetik tələblərini ifadə edir, müa-

sir tendensiyalarla səsleşən estetik hislər formalaşdırır.

Problemin belə bir cəhətini də unutmamaq olmaz ki, ətraf aləmin, varlığın estetik qavranması, ona emosional münasibətin və estetik tələbatların yaranması prosesində tədricən estetik şüur inkişaf edir. Estetik şüur və hislərin təsiri ilə estetik zövq formalaşır. Estetik zövq estetik ideal baxımından gözəlliyi və onun əlamətlərini qiymətləndirmək bacarığıdır. Estetik zövq əsasında insanda estetik mühakimə - varlığa, incəsənətə əsaslı, ümumiləşmiş ideya - emosional qiymətləndirmə bacarığı formalaşır.

Incəsənət və onun ayrı-ayrı janr və formaları ilə ünsiyyətə gənc oğlan və qızların özünüdərk və öz-özünü tərbiyələndirməsi prosesi kimi də baxmaq olar. Bədii-estetik tərbiyənin nəticəsi kimi gənclərin bədii, estetik savada yiyələnməsi nəzəri-praktik əhəmiyyətinə görə diqqəti cəlb edir. Gözəlliyin təzahür sahələrini başa düşmək, qəbul etmək və qiymətləndirmək, bədii yaradıcılığa qadir olduğu bacarıqları, incəsənətin konkret növləri üzrə praktiki fəaliyyəti gənclərin şəxsiyyəti və mənəviyyatını xeyli zənginləşdirir.

Böyüməkdə olan nəslin, məktəbli və tələbə gənclərin estetik mədəniyyətinin inkişafında tədris müəssisələrində öyrədilən fənlərin (xüsusən humanitar fənlərin) rolu, təsir imkanları çox genişdir. Gənc nəslin estetik tərbiyəsi üç başlıca vəzifənin yerinə yetirilməsinə yönəlir: estetik hislərin yaradılması, estetik şüurun formalaşması və estetik qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi. Müəllimlər çalışmalıdırlar ki, şagirdlər, tələbələr onları əhatə edən mühitdəki gözəlliklərə biganə qalmasın, onları duyub mahiyyətini anlasınlar. Gənc nəsillər həqiqi, həyatı, təbii gözəlliyi fərqləndirməyi bacarmalı, öz yaradıcılıq nümunələri ilə də başqaları üçün gözəllik və ya zövq mənbəyi olmalıdır. Bədii-estetik zövqün tərbiyə olunması da tədris müəssisələrində həyata keçirilir. Ayrı-ayrı ədəbi növ

və janrların estetik təsiri daha mütəşəkkil və davamlı olur.

Tədris müəssisələrində həyata keçirilən, estetik cəhətdən daha əlverişli və geniş yayılan tərbiyə metodlarına daxildir:

- estetik bilgilərin verilməsində istifadə edilən təlim metodları (şifahi şərh, müsahibə, illustrasiya və demonstrasiya, izah və s.);

- estetik zövq və estetik baxışların tərbiyə edilməsində istifadə edilən tərbiyə metodları (söhbət, müzakirə, disput, ədəbi-bədii gecələr və s.) ;

- estetik yaradıcılığın özünə məxsus olan spesifik metodlar (estetik fəaliyyətin təşkili metodları) (1, səh.308-309).

Estetik tərbiyənin mühüm bir istiqaməti insanın ailə və məişətdə, şəxsi həyatda və kollektivdə davranışı, ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması ilə bağlıdır. Estetik cəhətdən istiqamətləndirilən fəaliyyəti, qabiliyyəti və bacarığı formalaşdırmaq, onu gözəllik ruhunda tərbiyə etmək mühüm əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də gənclik gözəllik qanunları ilə yaşamalı, onları əhatə edən mühitdəki gözəlliklərə biganə qalmamalı, onları duyub mahiyyətini anlamalı, həqiqi, həyati, təbii gözəlliyi fərqləndirməyi bacarmalı, hər yerdə estetik mühit yaratmağa çalışmalıdırlar: gözəl danışmalı, gözəl davranmalı, səliqəli və zövqlə geyinməlidirlər. Zəhri görünüş gözəllik mənbəyi, estetik tərbiyə vasitəsi olduğundan geyim mədəniyyəti də vacib şərtidir. İnsanın nə və necə geyindiyi onun nəinki estetik zövqünün səviyyəsindən, həm də mənəvi aləmindən asılıdır.

Estetik tərbiyənin nəzəri-praktik əhəmiyyət kəsb etməsini göstərən əsas cəhətlərdən biri də gənclərdə estetik, yəni dünyaya emosional cəhətdən məzmunlu və mənəvi cəhətdən yüksək münasibət yaratmaq, formalaşdırmaqdır. İnsanların estetik hisləri ilkin olaraq onların öz davranış və fəaliyyətlərində əks olunur. İnsanların bir qismi ətraf aləmdəki gözəllikləri müşahidə sayəsində duyur, dərk edir. Estetik cəhətdən əlverişli

olan obyektlərə - müxtəlif məzmunlu sərgilərə, muzeylərə, şəkil qalereyalarına, doğma vətənimizin əsrarəngiz guşələrinə təşkil edilən ekskursiya və gəzintilər daha çox yadda qalır.

Unutmaq olmaz ki, estetik tərbiyə insanların fərdi davranış və fəaliyyətində, həmçinin cəmiyyətdə, təbiətdə və incəsənətdə olan gözəlliklərin duyulması, şüurlu qavranılması və düzgün qiymətləndirilməsi bacarığının formalaşdırılması, inkişaf etdirilməsi və vərdislərə çevrilməsi prosesidir.

Estetik tərbiyənin şəxsiyyətin mənəvi zənginliyindəki rolunu, təsir imkanlarını genişləndirmək üçün aşağıdakı prinsiplərə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır:

- Estetik tərbiyə insanın əxlaqi-mənəvi tərbiyəsi, eləcə də tərbiyənin digər tərkib hissələri, dünyagörüşünün formalaşması prosesi ilə sıx əlaqəli şəkildə aparılmalıdır;

- Estetik tərbiyə prosesində fərdi qabiliyyətlərini ən dolğun şəkildə təzahür etdirməsi üçün şərait yaradılmalı, onlarda yüksək zövq və mədəni vərdislər aşılanmalıdır;

- Estetik tərbiyədə ardıcılığa, tədriciliyə və sistemliliyə riayət olunmalıdır;

- Estetik tərbiyə prosesində yaş və fərdi xüsusiyyətlər, qavrama qabiliyyətləri, istedad və bacarıq səviyyəsi nəzərə alınmalıdır;

- Dünya mədəniyyəti və incəsənəti haqqında biliklər sisteminin formalaşdırılmasına zəmin yaradılmalıdır;

- Estetik tərbiyənin aşılanması zamanı ailə, təhsil müəssisələri, mədəniyyət ocaqları, bədii yaradıcılıq mərkəzləri bir-biri ilə sıx əməkdaşlıq etməli, qarşılıqlı fəaliyyətləri təmin olunmalıdır;

- Estetik tərbiyə işi ilə məşğul olan müxtəlif kateqoriyalı mütəxəssislər, ilk növbədə özlərinin estetik mədəniyyət səviyyələrini yüksəltməlidirlər.

Məhz həmin prinsiplərə müntəzəm, sistemlə riayət olunması şəxsiyyət və cəmiyyətin estetik mədəniyyətinin inkişafına əhəmiyyətli

təsir göstərir.

Onu da qeyd etmək olar ki, estetik şüurun, estetik dəyərlərin, onların yaradılması və istifadə edilməsi üsullarının, bədii estetik fəaliyyət formalarının, estetik tərbiyə ənənələrinin məcmusundan ibarət olan estetik mədəniyyət ən yüksək mənəvi keyfiyyətlərdən sayılır (3, səh. 209) .

Estetik mədəniyyətin tərbiyəsi - şəxsiyyətin qəbul etmək və anlamaq qabiliyyətinin məqsədyönlü formalaşması prosesi, həmçinin fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinə bütün gözəllikləri əlavə etməkdir. Estetik mədəniyyətə yiyələnmək şəxsiyyətin zənginliyinin əsas meyarlarından biri, insanın mədəni səviyyəsinin göstəricisidir. Estetik tərbiyə nəticəsində yaranan estetik mədəniyyət mənəvi zənginliyin tərkib hissəsi kimi əməkdə, incəsənətdə, davranışda gözəlliyi, xeyirxahlığı duymağı, qiymətləndirməyi və fərqləndirməyi inkişaf etdirir, formalaşdırır. Peyğəmbərimiz (s.ə.s.) estetikaya və gözəlliyə çox əhəmiyyət vermişdir. Yaşadığı dövrün çətin şəraitində səhra mühitində evin ətrafında gün keçirmişdir. Ən çətin şəraitdə belə ən gözəl, ən estetik, ən keyfiyyətli mühiti yaratmağa çalışmışdır. Peyğəmbərimizin bu gözəl əxlaqından nümunə götürülməlidir. İnsanın mənəvi zənginliyi onun estetik qabiliyyəti və emosional fəaliyyətinin kamilliyi ilə müəyyən edilir. Problemin bu cəhəti pedaqoji prosesin iştirakçılarının hər zaman diqqət mərkəzində olmalıdır.

Beləliklə, estetik tərbiyə şagirdlərdə bədii zövq, estetik mədəniyyət, rəng, forma və məkan hissiyyəti, milli musiqi və təbii sənət növlərinə məhəbbət, habelə ümumbəşəri sənət nümunələrinə maraq, yaradıcılığa meyil və digər mənəvi keyfiyyətləri formalaşdırır.

Rəyçi: prof. V.Xəlilov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. İbrahimov F., Hüseynzadə R. Pe-
daqoqika. Dərslik 2 cildə. II cild. Bakı:

Mütərcim, 2013.

2. Əfəndiyev M., Əfəndiyeva S. Şəxsiyyət-mədəniyyət sistemi: sosial-fəlsəfi təhlil. Bakı: Elm, 2012.

3. Xəlilov V. Seçilmiş əsərləri. I cild, Bakı: Nərgiz, 2011.

4. Aforizmlər: seçilmişlərdən seçilmişlər. Prof. S.Xəlilovun təqdimatında. Bakı: Çarşıoğlu, 2012.

5. Cəfərov M. Estetik tərbiyə, ailə və məktəb. Bakı: Maarif, 1967.

З.Шириева

Эстетическое воспитание и духовное богатство личности

Резюме

В статье говорится об эстетическом воспитании как основном факторе формирования личности с моральной точки зрения. Под понятием эстетического воспитания подразумевается совокупность влияний, направленных на осмысление красоты искусства и жизни, также развитие эстетических способностей.

Z.Shiriyeva

Aesthetic education and spiritual wealth of personality

Summary

In the article it is spoken about aesthetic education which is considered a major factor in formation of personality. By the concept aesthetic education means the combination of influences, aimed at understanding of art and life. Thus, the development of aesthetic abilities helps formation of student personality.